

Laudatio

děkana Hudební fakulty doc. MgA. Víta Spilky
u příležitosti udělení čestného titulu
doctor honoris causa
Johnu Tyrrellovi

Slavnostní zasedání Umělecké rady JAMU
15. dubna 2011
Brno, Besední dům

Vaše Magnificence, Spectabiles, Honorabiles,
vážené dámy a pánové, milí hosté,

je pro mne velkou ctí a potěšením, že mohu na tomto slavnostním zasedání Umělecké rady JAMU přednést jménem Hudební fakulty návrh k udělení čestného doktorátu jedné z nejvýznamnějších osobností současné muzikologie, osobnosti, která se svou vynikající odbornou činností zapsala jako přední světový odborník na život a dílo Leoše Janáčka. Pro Janáčkovu akademii múzických umění je dnešní den velkou poctou – může udělit doktorát muži, který celý svůj život zasvětil detailnímu muzikologickému bádání a který významnou měrou přispěl k celosvětovému věhlasu Janáčkova díla i k věhlasu české hudby jako takové.

John Tyrrell se narodil 17. srpna 1942 v Salisbury v Jižní Rhodézii (dnes Harare, Zimbabwe). Studoval nejprve na univerzitě v Kapském Městě, kde získal v roce 1963 bakalářský titul. Po příjezdu do Velké Británie začal navštěvovat Univerzitu v Oxfordu, kde se začal intenzivně zajímat o dílo Leoše Janáčka, a v polovině šedesátých let navštívil poprvé Brno za účelem dlouhodobého studia Mistrova díla. Přijel bez znalosti češtiny a do tehdejšího komunistického státu, který naštěstí obzvláště v kulturní sféře nebyl vůči cizincům ze Západu apriorně nepřátelský a v rámci uvolnění společenských a politických poměrů naopak přijímal řadu západních inspiračních vlivů. John Tyrrell v Brně strávil dva plné roky, během nichž se naučil bezchybně česky a poznal do hloubky dílo Leoše Janáčka včetně genia loci a Janáčkova tvůrčího podhoubí. Do Brna se pak po celý život pravidelně vracel nejen za účelem dalšího bádání, ale rovněž u příležitosti významných janáčkovských výročí a událostí s nimi souvisejících.

Je pozoruhodné, že hned své první muzikologické studie věnoval Tyrrell Janáčkovým operám. Ty vyšly v Časopise Moravského muzea

a nesly názvy *The Musical Prehistory of Janáček's Počátek* románu and its Importance in Shaping the Composer's Dramatic Style 1967 a *Mr. Brouček's Excursion to the Moon* 1968–69. Po návratu do Oxfordu napsal a předložil svoji disertační práci *Janáček's Stylistic Development as an Operas Composer as Evidence in his Revision of the First Five Operas* a získal za ni v roce 1969 doktorát.

Po ukončení studií působil John Tyrrell jako redaktor *Musical Times* a spolupracovník *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Od roku 1976 začal přednášet na univerzitě v Nottinghamu, na níž působil plných jednadvacet let a kde byl v roce 1996 jmenován profesorem. Pedagogická činnost mu vyhovovala a vytvářela mu vhodný protiklad jeho vědeckého bádání. Sám se o ní vyjádřil: „I love teaching and realize how rare it can be at the level of higher education for teachers to be more concerned about their students than their own careers.“

V roce 1996 se stal zastupujícím redaktorem a o rok později výkonným redaktorem *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Těto jeho funkce vděčila řada českých skladatelů minulosti i současnosti za velmi reprezentativní zastoupení v tomto předním světovém slovníku.

V letech 2000–2008 působil John Tyrrell jako profesor na univerzitě v Cardiffu, kde má nyní status emeritního profesora. Čas od času předává své vědomosti i na jiných vysokých školách: brněnská JAMU si považuje za čest, že zde přednášel v minulých letech, nejnověji pak v průběhu tohoto týdne právě u příležitosti dnešního slavnostního aktu.

V centru badatelského zájmu Johna Tyrrella vždy byl a je Janáček. Či lépe řečeno Janáček a česká hudba. A tady mi dovoluťe malý příměř: Janáček je naprostou výjimkou mezi skladateli svým celoživotním inspiračním tíhnutím k cizí zemi – Rusku. A John Tyrrel je naprostou výjimkou mezi muzikology svým inspiračním zakotvením v cizí zemi –

České republice. Je pozoruhodné, že u obou přineslo toto zakotvení díla plody mimořádného významu a dalo by se říci, že je tento jejich přístup i výrazem určitého komplexního a nadnárodního uvažování.

John Tyrrell je autorem řady zprvu časopiseckých, později knižních publikací. Z jeho počátečních studií připomeňme Janáček and the Speech-Melody Myth z roku 1970, odvážně odporující dobovému názoru o naturalismu Janáčkových nápěvků mluvy, nebo Janáček a viola d'amour, přinášející zjištění, že tento nástroj Janáček používal především s psychologickým záměrem, nebo postřeh o užití katarzního pomalého valčíku a jiných operních konvencí v závěrech Janáčkových oper.

Od dílčích studií přechází John Tyrrell na prahu své zralosti k velkým syntézám devadesátých let. Tou první byla kniha *Czech Opera* vydaná nejprve v Cambridgi, ale hned za tři roky, 1991, díky iniciativě dr. Evy Drlíkové a ve výborném překladu Mirka Čejky, v brněnském vydavatelství Opus musicum. Je to kniha, která nemá v české muzikologické literatuře předchůdce co do definice pojmu česká opera i co do šíře a hloubky jejího pojednání. Před ní existovaly pouze jednotlivé stati více nebo méně nahodile sdružující několik skladatelských jmen!

Sám Tyrrell později přiznal, že tříletou práci na této knize cítil jako zatěžkávací zkoušku, která jej navíc odváděla od jeho „hlavní“ práce na Janáčkově, že však byl překvapen jejím obrovským a jednoznačně kladným ohlasem zejména v českém prostředí. Z této problematiky pak čerpal i svoje další příspěvky věnované české, ruské, polské a maďarské opere v *The Oxford Illustrated History of Opera* v roce 1994.

Dalším významným počinem Johna Tyrrella v devadesátých letech byla publikace *Janáček's Operas: a Documentary Account*, kterou vydalo nakladatelství Faber and Faber. Kniha chronologicky pojednává o okolnostech vzniku a uvedení jednotlivých Janáčkových oper a je vybavena precizním poznámkovým materiálem tak, aby jí mohl porozu-

mět i anglicky mluvící čtenář. Podobně je koncipovaná i další Tyrrellova kniha *Intimate Letters*, seznamující anglického čtenáře s Janáčkovými dopisy Kamile Stösslové.

V německém jazyce vyšlo Tyrrellovo pojednání o Výletech páně Broučkových (Zürich 1995, ve spolupráci s Jakobem Knausem a Jiřím Vysloužilem). Vrcholem činnosti v devadesátých letech pak je Janáček's Works: a Catalogue of the Music and Writings of Leoš Janáček, který vyšel v Oxfordu 1997 a v českém překladu v roce 2000. Je to příkladná práce psaná spolu s Nigelem Simeone a Alenou Němcovou, před níž se musí každý odborník hluboce sklonit! A abychom byli úplní, je třeba připomenout, že v devadesátých letech vydal John Tyrrell ještě Paměti Zdenky Janáčkové *My Life with Janáček*.

Nové tisíciletí pak vydalo plody Tyrrellova celoživotního klasobraní v jeho dvousvazkovém chef d'oeuvre Janáček *Years of a Life*. Je příznačné, že kniha je dedikována Siru Charlesi Mackerrasovi k jeho sedmdesátinám a dr. Theodoru Strakové k jejím osmdesátinám. Je to jakási syntéza vědomostí 20. století o Janáčkově. Je také příznačné, že právě v této době přistupuje John Tyrrell i k práci ediční: ve spolupráci s Charlesem Mackerrasem vydal tzv. brněnskou verzi *Její pastorkyně* (tj. verzi z roku 1908) a spolupracoval na vydání původní partitury opery *Z mrtvého domu*.

John Tyrrell ve všech svých spisech a tematických pracích vychází z pozornosti k detailu. Je přesvědčen o tom, že čtenář se má dozvědět všechna dosažitelná a relevantní fakta včetně konkrétního obrazu historického a společenského kontextu. Proto vždy čtenáře zasvěcuje v prvé řadě do základních reálií českého prostředí. V jeho publikacích např. nalezne mapku českých zemí s vyznačením těch míst, o nichž je v textu zmínka, a dále podrobný glosář, objasňující všechna uvedená jména, místa, umělecká díla apod. Je vysvětlena řada pro cizince těžko srozumitelných termínů, kterými český jazyk bohatě disponuje (např.

vysvětluje, co byl třeba fojt, rychtář a starosta, ale také, co znamenala v 19. století „beseda“, informuje čtenáře například o tom, co je „červená knihovna“, kdo jsou a co v souvislosti s kalendářem znamenají ledoví muži a především objasňuje rozdíl mezi tykáním a vykáním, tak důležitý u Janáčka, který na Kamilino „ty“ čekal plných deset let!).

V Tyrrellových knihách se čtenář dozví, kde byla v Brně na počátku 20. století francouzská restaurace, kterými vlakovými spoji Janáček nejráději jezdil, i teoretické úvahy o tom, jak by dopadl soud s Kostelnickou nebo případný Janáčkův rozvod z hlediska tehdejšího trestního práva.

John Tyrrell tedy má úctu ke kterémukoliv detailu, nad nímž by jiný badatel buď mávl rukou nebo by si jej ani nevšiml. A dovede být v tomto ohledu vysoce inspirativní: jeho dotazy, například jakou podobu má český vodník v ilustracích českých knih, nebo kterou báseň o smrti Karla IV. si recitovali Janáček s Kamilou Stösslovou při výstupu na Karlštejn, jak o tom píše Janáček v jednom ze svých dopisů, vedly k dlouhému objasňování a nakonec i k fejetonu v časopise *Opus musicum*, jehož hrdinou byl v roce 1993 právě John Tyrrell.

Vážení přítomní, v předchozím textu jsem se vám snažil dostatečně přiblížit osobnost muzikologa Johna Tyrrella, jeho význam pro českou hudbu a hluboký přínos pro šíření české kultury v zahraničí. Závěrem mi dovozte, abych panu Johnu Tyrrellovi popřál jménem nás všech i jménem široké kulturní veřejnosti pevné zdraví do dalších let, hodně síly a tvůrčí energie, radosti a naplnění z jeho velmi prospěšné a zajímavé práce. Jeho celoživotní dílo je důkazem tvrdé a houževnaté práce, která si zasluhuje náš obdiv. Jsme vděční za jeho přízeň, kterou chová k naší zemi, k městu Brnu i k celé české kultuře. Jsme právem hrdí na to, že je dalším z řady významných světových osobností, kterým byl titul *doctor honoris causa* Janáčkovy akademie múzických umění udělen.

Přednáška

Johna Tyrrella
u příležitosti udělení titulu
doctor honoris causa

Foto: Jiří Zabrádka

Vaše Magnificence, pane rektore, Spectabiles, páni děkani, Honorabilis pane promotore, páni proreктоři, páni proděkani, vážené dámy, vážení pánové, milí hosté, milí přátelé,

je to pro mne velká čest být tady a dostat ocenění za svoji práci o Janáčkově.

Je krásné dostat ocenění zrovna od Janáčkovy akademie múzických umění v Brně. Tento ústav nese jméno Janáčka. Je pokračováním a realizací jeho aspirací a snů. Za Janáčka se jeho skromná varhanická škola stala aspoň konzervatoří, ale vždycky tanulo Janáčkově na mysl něco vznešenějšího – vyšší hudební škola. Jistě by byl Janáček sám pyšný, že dneska na JAMU přicházejí nejen studenti z celé republiky, ale z celého světa.

Je rovněž krásné dostat ocenění přímo v této pěkné historické síni, která je tak úzce spjata s českými národními touhami v Brně. Je to budova, kde nesčíslněkrát Janáček sám dirigoval a organizoval koncerty a slyšel provedení svých skladeb.

A je to krásné dostat ocenění od ústavu, který je na ně mimořádně skoupý. Čestný doktorát JAMU není každodenní záležitostí, ani každoroční. Jen občasná. JAMU je ústavem, který oceňuje pouze velikány – což ovšem znamená, že mezi ně moc nepatřím. Jak vidíte, mám malou postavu. Mezi těmi, kteří už dostali od Janáčkovy akademie doktorát honoris causa, jsou Pierre Boulez, Václav Havel, Sir Tom Stoppard, a ovšem můj kolega a přítel Sir Charles Mackerras.

S Mackerrasem začíná Janáček být známý u nás. Před ním ovšem už udělala Rosa Newmarchová dobrý kus práce, ale pro pochopení velikosti Janáčka jsou úplně stěžejní jeho opery, a dějiny jejich provedení v Británii začínají až v roce tisíc devět set padesát jedna. V tom roce zněla poprvé Káťa Kabanová v divadle Sadler's Wells pod taktovkou Charlese Mackerrase. Úspěch neměla. Většina kritik byla negativní, ná-

vštevnost malá. Deník Glasgow Herald shrnul všeobecnou reakci: „Jsou pochyby, zda nejnovější operní podnik společnosti Sadler's Wells stál za všechen čas, všechnu energii a mladistvý talent, které byly na to vynaloženy.“ Nicméně jistá houževnatost mladého dirigenta se projevovala i v té době. Navzdory malému zájmu dirigoval Mackerras Kátu dál.

Ačkoliv v té době byla v Anglii provedení i dalších Janáčkových oper – Pastorkyně pod Kubelíkem, Bystrouška pod Colinem Davi- sem –, stále nenašel Janáček u nás své publikum. Změna se stala až v roce tisíc devět set šedesát čtyři, když představil Mackerras anglickému publiku operu Věc Makropulos. Úspěch byl takový, že následující rok troufl si na uvedení Janáčkovy nejnáročnější opery Z mrtvého domu. Byl to odvážný čin nejen ve výběru opery, ale také v tom, že na rozdíl od všech českých inscenací té doby začal se Mackerras posunovat zpět k Janáčkově původní orchestraci a odstraňoval většinu dodatků připojených k dílu. Pro Mackerrase znamenala inscenace důležitý moment: od této chvíle se maximálně snažil dostat k Janáčkovým záměrům, i když si musel upravovat prováděcí materiál sám. Následovaly nahrávky pěti Janáčkových oper pro firmu Decca s Vídeňskou filharmonií a s českými zpěváky. V dvou případech – v operách Z mrtvého domu a Její pas- torkyňa – opery byly natáčeny poprvé v autentických zněních, to jest bez zásahů Kovařovicových anebo Chlubnových. S těmito nahrávkami, které byly distribuovány po celém světě a které daly jasně najevo vysoké kvality Janáčkových oper, se stal Janáček opravdu světovým.

Nedávno někdo se mne optal: co to má Janáček v sobě, co je tak přitažlivé pro Brity? V této chvílce nic mě nenapadlo. Ale od té doby jsem o tom dost uvažoval.

Bez Mackerrase bylo by to u nás jistě nešlo. Byl potřeba na začátku někdo, kdo opravdu znal Janáčkovy opery, věřil v ně a věnoval by svůj umělecký život na jejich propagování. Dělal to tak skvěle a svědomitě během neuvěřitelných šedesáti let, že jsou Janáčkovy opery u nás už běžné.

Za druhé je to spíš výhoda než nevýhoda, že britský vztah k operě nebyl v minulosti tak vřelý a vyvinutý jako třeba u vás. Opera sice fungovala v metropoli, ale bývala to spíš snobská záležitost. Když se ve dvacátých letech pokoušela Rosa Newmarchová prosadit Její pastorkyni v Královské operě a našla prý mecenášku, která by to financovala, divadlo se rozhodlo místo Pastorkyně pro Turandot. A o třicet let později, když konečně Pastorkyňa přišla na řadu v Královské operě pod taktovkou tehdejšího šéfa Rafaela Kubelíka, inscenace byla největší finanční ztrátou v dějinách divadla. Janáčkovy opery zdánlivě nenabízely nic pro velké operní hvězdy a jejich publikum.

Začátky popularity Janáčkových oper se našly spíš ve skromnějších podmínkách u společnosti Sadler Wells, jejímž posláním bylo přinášet kulturu – divadlo, balet i operu – širšímu publiku. To znamenalo operu nikoliv v italštině anebo v němčině (jako u Královské opery), nýbrž v domácí řeči, v angličtině. Znamená to taky, že tam nezpívali světoví zpěváci a zpěvačky, nýbrž slušní domácí umělci, schopní podat své role nejen jako hudební čin, ale i jako čin divadelní. My říkáme „singing actors“, zpívající herci.

Je výmluvné, že první Janáčková opera, která měla u nás větší úspěch, byla opera hudebně dost náročná, ale po divadelní stránce velmi působivá, opera Věc Makropulos. Její úspěch u nás měl základ nejenom v dramatickém spádu Čapkova textu, ale také ve faktu, že obsazení bylo perfektní: vynikající skupina zpívajících divadelníků a v čele legendární Marie Collierová, zpěvačka, která měla herecké vlohy velkého formátu, jakási anglická Maria Callasová.

Ačkoliv nemáme valnou operní tradici, máme skvělé divadelní tradice: my jsme přece národem Shakespeara a od šestnáctého století existuje v Anglii stálá tradice vynikajících dramatiků a herců, a rovněž publikum, které velmi rádo chodí do divadla. Myslím si, že to byl zrovna ten divadelní prvek u Janáčka, který ze začátku lákal britské publikum.

Je to jedna z Janáčkových největších předností, že cítí hudební drama ve všem – to je jasné z jeho zaujetí nápěvky mluvy a z jeho komentářů k tomu. Každá jeho opera tvoří rozdíl proti dřívější, každá přináší něco nového a původního. Srovnajme svět Janáčkových oper se světy jiných velkých operních skladatelů dvacátého století, jako jsou například Richard Strauss a Puccini, a je hned jasné, do jaké míry je Janáček svérázný. A tato trajektorie pokračuje až do jeho poslední opery, *Z mrtvého domu*, která je po hudební stránce a zvláště po divadelní stránce jedna z neoriginálnějších oper vůbec. Teď, skoro osmdesát let po jeho smrti, je jasné, že je Janáček jedním z největších operních dramatiků nejen dvacátého století, nýbrž vůbec.

Není to překvapivé, že si ho tak vážíme. Není překvapivé, že Charles Mackerras věnoval celý svůj život takovému velikánu. Že jsem také já mohl věnovat skoro padesát let svého života Janáčkově, považuji za velkou přednost a za velké štěstí.

Děkuji Vám za Vaši pozornost a za Vaši trpělivost s mojí češtinou. A jak by řekl Janáček, „Má úcta!“.

Autorem české verze své přednášky je John Tyrrell sám.

Mr. Rector and those conferring my degree at today's ceremony, pro-rectors, pro-deans, ladies and gentlemen, honoured guests and friends:

It is a great honour for me to be here and to receive recognition for my work on Janáček.

It is wonderful to receive recognition directly from the Janáček Academy of Performing Arts, an institution that carries the name of Janáček. It is the continuation and realization of his aspirations and dreams. During his time, his humble Organ School became a conservatory, but he always had something grander in mind, a higher music school. Surely Janáček himself would be proud that today students come to JAMU not only from all over the Czech Republic but from the whole world.

It is also wonderful to receive recognition in this beautiful historic concert hall, which is so intimately connected with Czech national aspirations in Brno. It is a building in which, countless times, Janáček himself conducted concerts, organized concerts and heard performances of his own works.

And it is wonderful to receive recognition from an institution which is exceptionally choosy in such matters. Honorary doctorates are not everyday occurrences at JAMU, not even every year. Just occasional. JAMU is an institution which celebrates only giants – which of course means that I don't really belong in this company – as you can see, I'm rather on the small side. Among those who have already received honorary doctorates from JAMU are Pierre Boulez, Václav Havel, Sir Tom Stoppard and of course my colleague and friend Sir Charles Mackerras.

Janáček began to be known in Britain with Mackerras. Of course before him Rosa Newmarch did fine pioneering work, but operas are vital for the understanding of Janáček's greatness, and the history of

their performance in Britain begins only in 1951. In that year *Káťa Kabanová* was heard for the first time at Sadler's Wells theatre conducted by Charles Mackerras. It was a flop. Most of the reviews were negative, audiences tiny. *The Glasgow Herald* summarized the general reaction: 'It is doubtful, however, whether [Sadler's Wells's] latest operatic venture has been worth all the time, energy and youthful talent expended on it.' Nevertheless a certain determination was evident from the young conductor even at that time. In spite of little encouragement, Mackerras continued to conduct *Káťa*.

Although there were productions of other Janáček operas in England at that time – *Jenůfa* under Kubelík, *The Vixen* under Colin Davis – Janáček still didn't find his public in Britain. The change happened as late as 1964, when Mackerras introduced *The Makropulos Affair*. Its success was such that the following year he added Janáček's most demanding opera to the repertory, *From the House of the Dead*. This was a daring action - not only in the choice of opera, but also in the fact that in contrast to all Czech productions so far, Mackerras began to return to Janáček's original orchestration, eliminating the additions made to the work by others. Taking on *From the House of the Dead* was an important moment for Mackerras; thereafter he tried as far as possible to get back to Janáček's original intentions, even if that meant adapting the performing material himself. There followed recordings of five Janáček operas for Decca with the Vienna Philharmonic and Czech singers. In two cases – *From the House of the Dead* and *Jenůfa* – the operas were recorded for the first time in authentic versions, i.e. without the changes made by Karel Kovařovic and Osvald Chlubna. With these recordings, which were distributed all over the world and which made completely clear the qualities of Janáček's operas, Janáček became indeed a world composer.

Recently someone asked me: what is about Janáček has that so

attracts the British? At that moment nothing occurred to me. But since then I've had a few thoughts.

Without Mackerras the Janáček phenomenon certainly wouldn't have happened in the UK. It needed someone who right from the beginning really knew Janáček's operas, believed in them and was prepared to dedicate his artistic life to their promotion. Mackerras did it so splendidly and so conscientiously that after an amazing sixty years Janáček operas are now common in the UK.

Secondly, it is perhaps an advantage rather than a disadvantage that the British relationship to opera in the past was never as warm and developed as, for instance, among the Czechs. Of course opera happened in the capital, but it was mostly a snob affair. When in the 1920s Rosa Newmarch tried to get *Jenůfa* performed at the Royal Opera House and even found a patron prepared to finance it, the opera house went for *Turandot* rather than *Jenůfa*. And thirty years later, when *Jenůfa*'s turn eventually came, under the baton of the then musical director of Covent Garden, Rafael Kubelík, the production was the worst financial disaster in the history of the opera house. Janáček's operas evidently offered nothing to great opera stars and their public.

The beginnings of the popularity of Janáček's operas in the UK can be found rather in the humble Sadler's Wells' company, whose mission was to bring culture – theatre, ballet and opera – to the wider public. In the case of opera this meant opera not in Italian or in German (as at Covent Garden) but in the vernacular, in English. It also meant that world singers did not perform there, but decent local artists, capable of putting over not just a musical interpretation but a theatrical one, i.e. 'singing actors'.

It is striking that the first Janáček opera that had greater success in the UK was a musically demanding opera but, in theatrical terms, a very effective one, *The Makropulos Affair*. Its success in Britain depended not

just on the theatrical verve of Karel Čapek's play, but on superb casting, with Marie Collier at the helm, a singer with huge dramatic talent, a sort of English Maria Callas.

Although we don't have a long English operatic tradition, we have a long and splendid theatrical one: we are after all the nation of Shakespeare and from the 16th century onwards there is a continuous tradition of excellent playwrights and actors and a public that loved going to the theatre. I believe that it was this theatrical element in Janáček which at first attracted the British public.

It is one of Janáček's greatest strengths that he senses musical drama in everything – this is clear from his preoccupation with speech melody and his commentaries on it. Each opera of his is different from its predecessor, each brings something new and original. Compare the world of Janáček operas with the worlds of other great operatic composers of the twentieth century, e.g. Richard Strauss and Puccini, and it is immediately evident how extraordinary Janáček is. And this trajectory continues right up to his last opera, *From the House of the Dead*, musically and especially dramatically one of the most original operas ever written. Now, almost eighty years after his death, it is clear that Janáček is one of the greatest operatic dramatists not just of the 20th century, but of all time.

It is surely hardly surprising that we value him so. Nor is it surprising that Charles Mackerras dedicated his life to such a giant. That I too have been able to devote almost fifty years of my life to Janáček I regard as a huge privilege and a huge stroke of luck.

Thank you for your attention and your patience with my Czech and, as Janáček would have said, 'Má úcta!'